

Аналіз рішень господарських судів за справами про відшкодування екологічних збитків державі суб'єктами підприємницької (господарської) діяльності

Борис Нурмагомедов

науковий співробітник, Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України, м. Харків, Україна, ORCID: <http://orcid.org/0009-0003-8607-9599>, e-mail: nboris108@ukr.net

Ігор Крайнов

доктор технічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, головний науковий співробітник, Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України, м. Харків, Україна, ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9307-580>, e-mail: iec2001@ukr.net

Володимир Сабадаш

кандидат технічних наук, доцент, головний судовий експерт, Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України, м. Харків, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9815-9009>, e-mail: sabadash.v60@gmail.com

Досліджено особливості судової практики у справах про відшкодування екологічних збитків, завданих державі суб'єктами господарської діяльності. Проаналізовано підходи господарських судів до визначення складу правопорушення, оцінки доказів, зокрема висновків судових експертів, а також до встановлення причиново-наслідкового зв'язку між діями суб'єктів господарювання та шкодою довкіллю. Особливу увагу приділено проблемам методичного забезпечення визначення розміру збитків, типовим помилкам під час проведення експертиз і труднощам доведення екологічної шкоди в умовах сучасних викликів. Обґрунтовано необхідність удосконалення нормативного регулювання й підвищення ролі спеціальних знань у забезпеченні ефективного судового захисту інтересів держави.

Ключові слова: екологічні збитки; господарський суд; судова практика; судова експертиза; спеціальні знання; доказування; причиново-наслідковий зв'язок; суб'єкти господарювання.

Analysis of Commercial Court Decisions in Cases Concerning Compensation for Environmental Damage to the State by Business Entities

Borys Nurmagamedov, Igor Krainov, Volodymyr Sabadash

This paper examines the characteristics of judicial practice in cases involving compensation for environmental damage caused to the state by business entities. The approaches of commercial courts to determining the elements of an offense, evaluating evidence—particularly the conclusions of forensic experts—and establishing a causal link between the actions of business entities and environmental damage are analyzed. Particular attention is paid to the methodological challenges of determining the amount of damages, common errors in conducting expert examinations, and the difficulties of proving environmental damage in the context of contemporary challenges. The necessity of improving regulatory frameworks and enhancing the role of specialized knowledge in ensuring effective judicial protection of the state's interests is substantiated.

Keywords: environmental damage; commercial court; case law; forensic expertise; specialized knowledge; burden of proof; causal link; business entities.

Захист екологічних інтересів людини й держави в умовах активної господарської діяльності суб'єктів підприємництва є одним із головних напрямів сучасної правозастосовної практики. Господарські суди відіграють важливу роль у вирішенні спорів, пов'язаних із відшкодуванням збитків, завданих довкіллю, оскільки саме в межах таких проваджень здійснюється

оцінювання правомірності діяльності суб'єктів господарювання й визначення обсягу їх відповідальності [1, 2].

Аналіз судових рішень свідчить про складність доведення екологічних правопорушень, що обумовлено специфікою об'єкта шкоди, багатофакторністю впливу на довкілля й необхідністю застосовувати спеціальні

знання в практично необмеженій сфері природничих, технічних і гуманітарних наук. Предметом доказування переважно виступають обставини, пов'язані з фактом заподіяння екологічної шкоди, її змістом, рівнем, розмірами та протиправністю поведінки суб'єкта господарювання, а також наявністю причиново-наслідкового зв'язку між діяльністю відповідача й негативними екологічними наслідками для довкілля.

Судово-експертна практика свідчить, що важливе значення має належне обґрунтування вихідних даних для розрахунку розміру екологічних збитків. Сам розрахунок шкоди здійснюється на підставі спеціальних методик, затверджених уповноваженими органами, однак їх застосування нерідко викликає дискусії щодо точності, актуальності й відповідності реальним умовам екологічного правопорушення. У зв'язку з цим господарські суди змушені критично оцінювати подані розрахунки, перевіряти їх відповідність нормативним вимогам і фактичним обставинам справи.

Особливе місце у системі доказів посідає висновок судового експерта, який застосовують для встановлення обставин, що потребують спеціальних знань у галузі екології, економіки, інженерії або інших суміжних сфер. Експертні дослідження дають змогу визначити характер і обсяг забруднення, джерела його виникнення, а також обґрунтувати розмір завданих збитків. Водночас практика свідчить, що не всі висновки експертів відповідають вимогам повноти, обґрунтованості й достовірності, що зумовлює необхідність їх критичної оцінки судом.

Суттєвою проблемою є також установлення причиново-наслідкового зв'язку між діяльністю суб'єкта господарювання та екологічною шкодою. Часто негативний вплив на довкілля є результатом сукупності чинників, що ускладнює ідентифікацію конкретного

джерела забруднення. Це так само впливає на можливість покладення відповідальності на конкретного суб'єкта й потребує залучення комплексних експертних досліджень [3].

Аналіз судових рішень дає змогу виокремити типові помилки, які допускаються під час доведення екологічних збитків. З-поміж них: недостатнє обґрунтування вихідних даних, застосування застарілих методик розрахунку екологічних збитків, відсутність чіткого зв'язку між порушенням і шкодою, а також вихід експертів за межі своєї компетенції. Такі недоліки нерідко призводять до відмови в задоволенні позовних вимог або до зменшення розміру заявлених збитків.

Отже, ефективність розгляду справ про відшкодування екологічних збитків значною мірою залежить не тільки від висновку судового експерта, а й від «якості» нормативно-правових документів і методик застосування вихідних даних, перевірених під час експертного дослідження, для об'єктивного та повного розрахунку екологічних збитків, завданих людині та державі. Це потребує удосконалення методичного забезпечення судово-експертної діяльності, оновлення нормативної бази.

Перелік джерел посилання

1. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. № 1798-XII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 05.04.2026).
2. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-XII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (дата звернення: 05.04.2026).
3. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 05.04.2026).